

DEMERSURI PRIVIND PROTEJAREA PATRIMONIULUI CONSTRUIT AL ORAȘULUI SEBEȘ: CAZUL THEOBALD STREITFELD (1961)

Centrul istoric al orașului Sebeș reprezintă un valoros ansamblu urbanistic în cadrul căruia s-au conservat, pe lângă importante monumente medievale – biserica parohială Sf. Maria, capela Sf. Iacob, fragmente din fortificația bisericii, mănăstirea franciscană (fostă dominicană), Casa Zápolya și fortificația orașului –, și alte elemente ca vechea rețea stradală, parcelarea, spațiile publice – piețele (mare și mică) –, care împreună cu construcțiile existente îi definesc fizionomia de oraș medieval.

Istoria urbanismului a demonstrat că rețeaua stradală, structura planimetrică și parcelarea s-au păstrat până în prezent, chiar dacă, volumetric, clădirile au suferit refaceri succesive, care le-au schimbat semnificativ aspectul. Stabilitatea componentelor planimetrice ale unei așezări oferă acestora un caracter de monument istoric. Planimetria conservată poate să transmită orașului înnoit particularitățile fazelor precedente de existență¹.

O atitudine deosebită față de centrele istorice, în sensul conservării lor, a apărut în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când, ca o consecință a industrializării, începe un proces de sistematizare a vechilor orașe, care nu mai corespundeau noilor cerințe impuse de un mod de viață modern. Până atunci, preocupările privind salvarea și conservarea monumentelor vizau edificiile luate individual. Mai târziu, acestea se extind, referindu-se și la necesitatea conservării și, eventual, a refacerii ambientului monumentelor². Se înțelege că valoarea unui oraș vechi constă în întregul lui și el cuprinde o sumă de imobile, cu valoare istorică sau arhitecturală diferită.

Dezvoltarea orașelor la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX a fost însoțită de reconstrucții care au generat pierderi centrelor istorice. Atunci când vechile edificii nu au fost dărâmate și înlocuite cu altele noi, centrele istorice au cedat, parțial sau integral, funcțiile publice pe care le îndeplineau unor ansambluri noi, moderne.

Au trecut câteva decenii până când, în 1931, Carta de la Atena, primul document internațional cu caracter normativ în domeniul restaurărilor, a enunțat teoria conservării fizionomiei și caracterului vechilor orașe, în special în zonele unde se află monumente a căror ambianță trebuie prezervată și, dacă este necesar, restaurată³. Se conturează ideea că monumentele își păstrează valoarea estetică și documentară doar în ambianța în care au fost proiectate și construite, chiar dacă aceasta a suferit modificări în timp.

Restaurarea și valorificarea unui centru istoric sunt operații cu caracter cultural și social de o mare importanță, fapt ce a determinat ca mai multe organizații internaționale să intervină în acest domeniu. Organizația Națiunilor Unite a organizat două reuniuni importante la Stockholm, în 1972, și la Vancouver, în 1976, iar UNESCO a demarat o serie de programe urmate de intervenții directe, convenții și norme legislative ca: recomandarea privind săpăturile arheologice (New-Delhi, 1956), documentul cuprinzând principiile și criteriile științifice, tehnice și juridice aplicabile în domeniul protecției bunurilor culturale și siturilor (Paris, 1969). În anul 1964 a fost adoptată Carta internațională a restaurărilor de la Veneția.

Consiliul Europei a avut o serie de întruniri pe aceste teme, urmate de congresul de la Amsterdam din anul 1975, iar Consiliul Internațional al Monumentelor și Siturilor – ICOMOS – a organizat întruniri științifice și a publicat o serie de studii pe această temă⁴.

În paralel, în multe țări europene, au fost luate măsuri pentru conservarea și valorificarea centrelor istorice și a unor zone specifice din orașe ca: Ulm, Stuttgart ș.a. (din Germania), Napoli

¹ Gh. Curinschi-Vorona, *Arhitectura comparată în context istoric urban*, în *Revista Muzeelor și Monumentelor. Monumente Istorice și de Artă* (în continuare RMMMLA), 2, 1979, p. 38.

² Grigore Ionescu, *Necesitatea sistematizării și restaurării centrelor istorice*, în *Buletinul Monumentelor Istorice* (în continuare BMJ), XXXIX, 1, 1970, p. 37.

³ Gh. Curinschi-Vorona, *Arhitectură. Urbanism. Restaurare*, București, Editura Tehnică, 1996, p. 404-405.

⁴ Claudia Cleja, *Probleme actuale ale conservării și restaurării centrelor și orașelor istorice*, în RMMMLA, 2, 1977, p. 85-87.

(Italia) etc. Și în unele state comuniste au existat preocupări pentru protejarea centrelor istorice ale orașelor. În Bulgaria, de exemplu, până în anul 1977, 25 de orașe au fost declarate „orașe-muzeu”.

În România, după apariția, în anul 1955, a legii privind protecția monumentelor istorice, în primele liste oficiale nu s-a regăsit o categorie specială pentru ansamblurile cu valoare istorică și arhitecturală. Însă, în grupul monumentelor de arhitectură au fost introduse străzi, piețe și chiar centre istorice, cum ar fi cel al orașului Sighișoara.

S-a constatat că aplicarea prevederilor legale referitoare la restaurarea monumentelor istorice sau de arhitectură devine imposibilă atunci când ele se extind la un ansamblu care cuprinde, în multe cazuri, sute de imobile cu valoare inegală. În multe cazuri a existat înțelegere din partea autorităților locale asupra aplicării, în cadrul centrelor istorice, a unui regim care interpreta prevederile referitoare la zonele de protecție ale monumentelor de arhitectură, stabilindu-se obligația de a se obține acordul prealabil de la Direcția Monumentelor Istorice pentru o serie de lucrări: demolări, construcții noi, modificarea traseului străzilor, refacerea pavajelor, repararea fațadelor și a acoperișurilor, concepția iluminatului nocturn, a firmelor și a panourilor publicitare⁵.

În cadrul Plenarei Uniunii Arhitecților din R.S.R din 19 iunie 1973 s-au luat mai multe hotărâri în privința protejării centrelor istorice. La valorificarea acestora trebuia să se aibă în vedere conservarea tramei stradale, a parcelării și a regimului de înălțime. De asemenea se impunea prezervarea zonelor de protecție din vecinătatea monumentelor și analizarea atentă a posibilităților de realizare a unor noi construcții care să nu altereze echilibrul construit al ansamblului existent⁶.

Cu toate aceste preocupări referitoare la protejarea monumentelor de arhitectură și a centrelor istorice, în paralel a existat o politică promovată de regimul comunist privind dărâmarea acestora, în special a monumentelor ecleziastice, motivată, se pare, de rațiuni ideologice, care a provocat mari pierderi patrimoniului religios. Această politică nu a ocolit nici fondul construit laic ce se constituia ca ambient al monumentelor de arhitectură, laice sau religioase, din centrele istorice ale orașelor sau din afara acestora.

Legea sistematizării din anul 1975 stabilea că în perioada 1966-1990 urmau a fi demolate aproximativ 93% din locuințele construite înainte de anul 1900 și 82% din cele realizate în primele două decenii ale secolului XX (existente în 1966), ceea ce înseamnă un procent anual de demolare, pentru aceste categorii de vechime, de aproximativ 5% pe an⁷.

Din fericire, orașele din Transilvania, având centrele istorice dens construite, cu majoritatea clădirilor realizate din materiale durabile, s-au impus ca valoare și au fost, în general, menajate de reconstrucție. Cu toate acestea nu au fost complet ferite de sistematizarea promovată de regimul comunist.

În unele cazuri, conservarea unor monumente sau a unor ansambluri de arhitectură, s-a datorat într-o mare măsură și eforturilor depuse, în acest sens, de personalități locale sau naționale. Un asemenea caz este cel al profesorului și istoricului Theobald Streitfeld⁸ din Sebeș, care, în anul 1961, a adresat un memoriu Direcției Monumentelor Istorice din Comitetul de Stat pentru Construcții, Arhitectură și Sistematizare, prin care dorea, pe baza unei solide argumentații,

⁵ Eugenia Greceanu, *Realizări privind protecția unor centre istorice din sudul Transilvaniei (1960-1972)*, în *BMI*, 1, 1973, p. 41.

⁶ Eadem, *Puncte de vedere asupra noțiunii de valorificare a monumentelor și ansamblurilor istorice*, în *Revista Monumentelor Istorice*, 1, 1996, p. 52-53.

⁷ Peter Derer, *Rezervații orașenești, muzee ale construcției urbane*, în *RMMMLA*, XIII, 1, 1982, p. 80.

⁸ Profesor la Gimnaziul evanghelic din Sebeș, începând cu anul 1925, cu studii în Hamburg și Marburg, și absolvent al Universității din Cluj (1921), a predat Istoria și Limba română. În anul 1945 a fost deportat timp de 11 luni în URSS. A fost un activ cercetător al istoriei Sebeșului și a publicat studii referitoare la mănăstirea dominicană, capela Sf. Iacob, biserica parohială, altarul poliptic al bisericii, imigranții din Baden și Durlach, cursul inferior al râului Sebeș și la personalități ale Sebeșului – Karl Haldenwang și Friedrich Mauksch. Vezi D. O. Dan, Iulia Ramona Dan, *Istoricul Theobald Streitfeld (1902-1985)*, în *Patrimonium Apulense*, II, 2002, p. 187-189.

să determine conducerea acestei instituții să nu pună în aplicare un plan de sistematizare a centrului istoric al orașului⁹.

În primele pagini ale documentului, Theobald Streitfeld a realizat o prezentare detaliată a orașului vechi și a identificat în alcătuirea lui trei părți distincte: miezul acestuia, format din biserica parohială și capela Sf. Iacob, înconjurată de fortificația bisericii; cadrul exterior al centrului istoric este marcat de zidul de apărare al orașului medieval, cu turnurile și resturile celorlalte elemente defensive (șanțul cu apă, berma și tăurile de acumulare). „[...] Între aceste două părți se întinde orașul vechi propriu-zis cu mulțimea caselor lui, cu piețele, străzile și ulicioarele lui [...]”. Dacă primele s-au bucurat de atenția specială a cercetătorilor, nu același lucru se poate spune și de cea de a treia parte. El insistă pe prezentarea acestor clădiri, mai puțin cunoscute, majoritatea construcții civile: „[...] Scopul principal al acestui memoriu este acela să umple această lacună și să spună despre această parte a orașului vechi tot ceea ce ar trebui să fie spus”. A analizat cele mai vechi și mai importante construcții de aici: biserica romano-catolică, împreună cu anexele mănăstirii franciscane (fostă dominicană), datând din secolul al XIV-lea, Casa Zápolya (sec. XV) și alte clădiri datând din secolele XVII, XVIII și XIX (spre exemplu, clădirea fostului Gimnaziu evanghelic).

În continuare, Streitfeld precizează motivele concrete ale redactării și expedierii acestui memoriu:

„[...] De câțiva timp se aude că există un nou plan de sistematizare al orașului. Eu nu-l cunosc. Va fi având și laturile lui bune și folositoare. Dar din zvonuri, care se repetă ori se mențin, se pare a reieși că unul din principiile lui ar fi tendința de a se trage linii drepte cu rigla. Dacă s-ar adevăra existența unei astfel de tendințe, ea ar trebui să te umple însă cu îngrijorare, pentru că prin ea s-ar modifica, s-ar altera și s-ar amenința caracterul istoric al orașului.

Existența unei asemenea tendințe ar trebui să te îngrijoreze:

1. pentru că, dacă s-ar realiza, ar putea să-i cadă jertfă clădiri vechi ale orașului;
2. pentru că, dacă s-ar realiza, s-ar modifica planul orașului, care el însuși e un monument istoric.

Planul unui oraș este un monument istoric, în primul rând pentru că este un document istoric. [...] Orașele-cetăți medievale aveau o arie relativ mică în interiorul zidului de apărare. Spațiul restrâns, trebuind să fie folosit pe cât se putea de mult pentru case de locuit, străzile erau înguste și se acomodau în direcția, pe care o urmau, liniei curbe a zidului de apărare. Dar chiar ducerea străzilor în linii mai mult sau mai puțin încovoiate, crea aici acel spațiu închis, care îi dădea orașului unitatea lui și locuitorilor lui simțământul că trăiesc într-un loc adăpostit.

Cine ar tăia deci printr-un oraș de origine medievală o stradă lată, dreaptă și lungă, ar falsifica caracterul istoric al orașului fiindcă ar falsifica planul lui, care e un monument istoric [...]. Planul [...] hotărăște în mare parte aspectul arhitectonic de ansamblu al orașului și deci caracterul lui istoric. Nu numai fiecare casă veche în sine face caracterul istoric al orașului, ci și felul cum sunt așezate casele acestea unele față de altele, felul cum sunt duse străzile, iar la orașele de origine medievală liniile mai mult sau mai puțin curbe ale străzilor dau acestor orașe înainte de toate aspectul lor pitoresc, le dau farmecul lor deosebit.

[...] S-ar strica, s-ar distruge aspectul istoric al orașului chiar în acele părți [...] unde orașul este mai frumos – în jumătatea lui apuseană –, dacă s-ar face acele alinieri, de care vorbesc zvonurile pe care le-am amintit.

Potrivit acestor zvonuri ar urma:

1. să se radă casele din latura de nord a părții apusene a străzii Lenin (adică șirul de nord al fostei străzi Sf. Petru¹⁰) până la incinta bisericii. S-ar rade o casă de tip vechi, cu o

⁹ Un exemplar se află în arhiva personală a domnului dr. Volker Wollmann, căruia îi mulțumesc, și pe această cale, pentru amabilitatea de a-mi pune la dispoziție documentul.

¹⁰ Adică demolarea caselor adosate laturii de sud a zidului fortificației bisericii, care alcătuiau un scurt șir paralel cu frontul stradal al Petrigasse (actuala str. Lucian Blaga).

siluetă vie, fosta casă Buchholzer, și s-ar distruge o parte din aripa de sud a ucnia dintre cele mai mari și reprezentative clădiri ale centrului, a clădirii Școlii Medii, care ar rămâne ca o pasăre cu o aripă frântă, pe care și-o târâie pe pământ.

2. Să se radă casele din capătul apusean al străzii Lenin, cu o parte din zidul de apărare dintre ele, adică casele din flancul de sud a fostei porți apusene a orașului.

Toate aceste modificări s-ar face numai din dorința de a tăia prin partea apuseană a centrului o stradă tot așa de lată precum există în partea lui răsăriteană.

[...] Se înțelege de la sine că pot să existe anumite necesități ale vieții, de pildă anumite necesități ale circulației, de care trebuie să se țină cont. Dar căutându-se a se găsi o soluție în asemenea cazuri, trebuie să se procedeze cu chibzuială și cu tact, [...] trebuie să se găsească o soluție care împacă, pe cât se poate, necesitățile prezentului, cu respectul față de creațiile trecutului [...].”

T. Streitfeld este de acord că circulația este într-o bună măsură îngreunată în această porțiune a străzii Petrigasse (Lenin), dar mai mult cea pietonală deoarece trotuarele aici erau foarte înguste sau chiar lipseau, pe unele porțiuni. Pentru a se remedia acest neajuns propune soluții de intervenție care să afecteze într-o mică măsură construcțiile și planul acestei părți a orașului. Sugerează deschiderea accesului din turnul porții de vest, atunci înzidit și acoperirea canalului de scurgere din dreptul casei Buchholzer pentru a se amenaja un trotuar. În locul demolării acestei case recomandă să se străpungă cu arcade parterul acesteia și astfel să se realizeze accesul pietonal:

„[...] Încheind prima parte a acestui memoriu, care se referă la centrul orașului situat «întra muros», trebuie să mai relev un singur lucru. Precum anumite tendințe edilitare, dacă existența lor s-ar adevăra, ar fi dăunătoare pentru aspectul arhitectonic și caracterul istoric al orașului Sebeș, tot așa [acestea] pot fi întunecate de încercările de a înfrumuseța orașul prin crearea de parcuri și alte plantații de arbori, dacă astfel de planuri sunt greșit concepute ori greșit executate. [...] Trebuie să se aibă în vedere următorul lucru: ca parcurile și celelalte plantații să învioreze aspectul arhitectonic și caracterul istoric al orașului dar să nu-l copleșească, să nu-l întunece. În centrul Sebeșului se pare însă a se ajunge acum la stadiul acesta. [...] Se poate pune întrebarea, dacă în principiu, e indicat ca aria unei piețe, care a fost «Piața Mare» a unui oraș vechi și deci centrul vieții sale economice, să fie acoperită în întregime de pajiști și boschete. Sau dacă e mai indicat, ca cea mai mare parte a acestei arii, să păstreze vechiul ei caracter de piață și să nu fie acoperită de verdeață. Cred că cazul al doilea e de preferat.

Pe de altă parte dacă se plantează șiruri de copaci pe marginile unei piețe, acestea fără îndoială înfrumusețează și înviorează aspectul acestei piețe. Alta e însă situația dacă copacii nu se pun numai pe margini ci pe toată aria și chiar în mijlocul pieței. Atunci piața se transformă de fapt în parc. Dar e de dorit ca o astfel de piață să se transforme într-un parc, care devenind tot mai des împiedică privirea asupra cadrului arhitectonic al pieței? În Sebeș, «Parcul 8 Mai» începe să intre în această fază”.

În partea a doua a memoriului, T. Streitfeld realizează o prezentare amănunțită a Sebeșului *extra muros*, cu toate suburbiile sale: cele românești (la sud-vest, vest și nord-vest de centrul istoric) și cea germană din nord, a coloniștilor veniți aici în secolul al XVIII-lea din Durlach și Hanau. Amintește monumentele importante ce există aici – biserica ortodoxă veche din cimitir, terminată în 1778, după ce s-a demolat o biserică mai veche, care exista încă în 1761, și din care se păstrează încă altarul, biserica din „Greci”, fostă greco-catolică, datând de la începutul secolului al XIX-lea și biserica ortodoxă nouă, zidită între 1818 și 1827:

„[...] Suburbia românească prezintă ca înfățișare de ansamblu, în ulițele ei, tipul satului compact – cu casele lipite una de alta – caracteristic pentru ținuturile de sud ale Ardealului, locuite de români și de sași.

[...] Închei cu următoarea observație:

Faptul că am tratat în partea întâi a acestui memoriu mai pe larg și chestiuni de principiu în legătură cu moștenirea arhitectonică și a [...] aspectului istoric al orașelor vechi medievale, ar putea să producă eventual impresia falsă că aș vrea să vă instruiesc pe Dv. în

această privinţă. Aceasta nu e nici pe departe intenţia mea. Am intrat în aceste chestiuni principiale numai din cauză că m-am simţit dator să concentrez în acest memoriu toate argumentele necesare pentru sprijinirea punctelor de vedere pe care le susţin.

Sebeş, 28 mai 1961”¹¹.

Care sunt însă efectele pe care acest memoriu le-a produs? Nu avem informaţii despre existenţa unui eventual răspuns din partea DMI faţă de problemele semnalate de către Theobald Streitfeld, însă cunoaştem unele dintre intervenţiile care au avut loc în acele zone ale oraşului aduse în discuţie în cuprinsul memoriului. Din „Piaţa Mică” a fost demolată o clădire şi o porţiune din zidul de incintă al oraşului, împreună cu poarta de vest – înzidită – amintită în memoriu, pentru a se realiza lărgirea şoselei în această porţiune. Casele adosate laturii de sud a incintei bisericii parohiale au fost demolate la sfârşitul anilor ’70 ai secolului trecut, şi din dorinţa de a degaja zidul pentru o mai bună punere în valoare a acestuia. Aripa sudică a clădirii fostului Gimnaziu evanghelic nu a avut de suferit în urma acestei intervenţii.

Într-adevăr, sunt necesare unele corecţii în evoluţia unei aşezări de-a lungul timpului pentru a o adapta condiţiilor noi ale vieţii cotidiene, însă, după cum sublinia şi autorul memoriului, trebuie luate măsurile cele mai potrivite pentru rezolvarea unei probleme. S-a lărgit şoseaua în acea porţiune pentru că probabil era necesar, dar poate o soluţie mai potrivită era proiectarea şi construirea unei şosele ocolitoare, care să dirijeze traficul auto greu în afara centrului istoric, situaţie care ar fi fost mult mai benefică nu numai pentru conservarea monumentelor de aici, ci în primul rând locuitorilor din această porţiune a oraşului, obligaţi să suporte noxele şi poluarea fonică, iar problema a devenit mai gravă după 1990, odată cu intensificarea traficului auto.

Chiar dacă rezultatele concrete ale memoriului nu au fost pe măsura aşteptărilor, important rămâne demersul în sine, care este un exemplu de implicare a intelectualilor din perioada comunistă în acţiuni de protejare a patrimoniului construit, atât de ameninţat de „elanul” sistematizărilor care caracteriza regimul totalitar.

CĂLIN ANGHEL

EFFORTS TO PROTECT THE OLD TOWN CENTER IN SEBEŞ. THEOBALD STREITFELD’S CONTRIBUTION (1961)

SUMMARY

In the old town centre of Sebeş, one can notice the preservation of important historical and architectural monuments, the old network of roads, and the medieval divisions in the public space (the main square and the small square). All these characteristic features are representative for Sebeş as a medieval town.

Town development dates from the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, and it has often been accompanied by reconstructions, which have brought about the destruction of the old town centres. The first efforts towards preserving the historical city centres only begin in the second half of the 19th century. The industrial revolution prompts a process of change and systematisation in the older towns, which are regarded as no longer up to the requirements of modern lifestyles. Until then, the interest in the preservation of historical monuments was restricted to individual buildings. In 1931, the Chart of Athens was signed – the first international document to establish certain norms about historical restoration and to formulate a theory of the preservation of the character and specific of old town centres. UNO organized two important meetings (Stockholm, 1972 and Vancouver, 1976) and UNESCO started several programmes, followed by direct intervention, conventions and new legislation. Of considerable importance were the recommendations about archaeological research (New-Delhi, 1956), and the documents, which stipulated the principles and scientific, technical and juridical criteria applicable for the

¹¹ Memoriul este însoţit şi de o anexă, în care autorul prezintă detaliat fortificaţia oraşului.

protection of the cultural heritage and historical sites (Paris, 1969). In 1964, the International Restoration Chart was adopted in Venice. In many European countries, measures were taken towards preserving and valorising the old town centres and other specific urban areas.

In Romania, the law passed in 1955 concerning the protection of historical monuments made no explicit reference to ensembles of buildings with a historical and architectural value. Nevertheless, the category “architectural monuments” did include streets, squares and even old town centres, such as the one in Sighișoara. Although some efforts were made towards protecting architectural monuments and historical centres, the communist regime’s policy of destroying architectural (especially religious) monuments, apparently motivated by ideological reasons, caused considerable damage to the religious heritage. Architectural monuments with a non-religious destination were often equally vulnerable.

In these circumstances, Theobald Streifeld, a teacher in Sebeș, sent in 1961 a memoir to the Department of Historical Monuments of the National Committee for Constructions, Architecture and Systematisation. Based on strong arguments, the memoir attempted to persuade the institution to renounce the project of “systematisation” of the old town centre. There was a rumour that several buildings were to be demolished, as well as a part of the western wall of the citadel, in order to widen the town’s main street. The author provided a valuable description of the historical centre in Sebeș and insisted on the importance of its preservation. He also underlined the fact that the plan of the town (street network, public spaces, squares etc.) was itself a historical monument, which could not be changed without considerable damage to its medieval character.

We do not know what the result of memoir was, but we do know that parts of the western wall and the buildings on the southern side of the Evangelical church were demolished in 1960-1970.